

Ο τίτλος της Χάρτας του Ρήγα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἀρετές τοῦ Ρήγα ξαναβρίσκονται καὶ δοξάζονται σὲ τοῦτο τὸ βιβλίον¹.

Ὅπως ὁ Ρήγας τὶς ἐλπίδες του γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν ἱερῶν σκοπῶν του ἐστήριζε στοὺς ἐλεύθερους ἄντρες τῶν βουνῶν, στοὺς τυραννομάχους κλέφτες, καὶ στοὺς Σουλιῶτες καὶ στοὺς Μανιάτες², ἔτσι πάλι οἱ ἀρμολιῶμένοι κλέφτες καὶ κατὰ τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη κι' ἑτοιμὴ στρατιωτικὴ δύναμη γιὰ τὸ ξελευτέρωμα τοῦ τόπου μας.

Ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» ξέρεي καλά τὸ μικρὸ, μὰ θαυμαστὸ Σούλι, ποὺ δὲν εἶχε περισσότερους ἀπὸ χίλιους ἀρματοφόρους ἄντρες, μ' αὐτοὶ ἦταν «ἥρωες, συνηθισμένοι εἰς τὸν θεληματικὸν κόπον μιᾶς ἡσύχου ζωῆς, ἀνυπόδουλοι ἐξ ἀρχῆς τῆς κατοικήσεώς των εἰς ἐκεῖνα τὰ ὑψηλὰ βουνά. Ἔζουν [οἱ Σουλιῶτες] εὐτυχεῖς μακρὰ ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν καὶ κακοήθειαν τῶν διεφθαρμένων πολιτειῶν, ἀνδρεῖοι ὡς ἐλεύθεροι, φιλόξενοι ὡς Ἕλληνες καὶ στρατιῶται ὡς διαυθεντεῦται τῆς Πατρίδος των». Ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» ξέρει καλά καὶ τοὺς πολύχρονους, τοὺς ἀτέλειωτους πόλεμους, ποὺ ἔκαναν οἱ Σουλιῶτες ἐνάντια στὸν Ἄλῃ - Πασᾶ. Ξέρει ἀκόμα καὶ τοῦ Φώτου Τζαβέλα τὰ κατορθώματα († 1811) καὶ τῆς Μόσχως, τῆς μάνας του τὴν ἀντρεία, κι' ἄλλα πολλὰ ἀπὸ τὴν ἡρωϊκὴ ἱστορία τοῦ Σουλιοῦ, ποὺ εἶναι «ἡ τιμὴ τῆς ὑποδουλωμένης Ἑλλάδος, καὶ βέβαια ἀρχὴ τε καὶ πρόξενος τῆς πλησίον Ἐλευθερώσεώς της»³.

Βρίσκεις, διαβαστή μου, σ' αὐτὸ τὸ βιβλίον καὶ δίκαια ἐπαινετικὰ λόγια γιὰ τοὺς κλέφτες τῶν Ἑλληνικῶν βουνῶν, «ποὺ μὴν ὑποφέροντας τὰς φοβερὰς τυραννίας τῶν Ὀθωμανῶν, ἐκλέγουσιν ἐκείνους ὅπου γνωρίζουσιν ἀξιωτέρους καὶ φεύγουσιν εἰς τὰ δάση, διὰ νὰ διαυθεντεύσουν τὴν ἐλευθερίαν των. Τὴν σήμερον εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εὐρίσκονται βέβαια ἀπὸ αὐτοὺς περισσότεροι ἀπὸ δέκα χιλιάδας⁴, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία [καὶ ἡ ἀντοχὴ] εἶναι ἀδιήγητος καὶ ἡ ἀγάπη διὰ τὴν ἐλευθερίαν τους

1. Πρβλ. Νίκον Α. Βέην (Βεες), στὰ «Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», τόμ. ΙΘ' (1944) σελ. 301 - 302.

2. Βλέπε Ε. Legrand, Documents inédits concernant Rhigas Vélestinlis et ses compagnions de martyre tirés des archives de Vienne en Autriche. Παρίσι 1892, σελ. 600 - 603, 70 - 71. Κ. Ἀράντου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή. (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων. Ἱστορικὴ Λαογραφικὴ Βιβλιοθήκη). Ἀθήνα 1830, σελ. 154 - 155, 178 - 179.

3. Βλ. σελ. 43 - 48, 118 - 119, ὑπόσημ. (α), 238 - 239, ὑπόσημ. (β) καὶ (γ) Ὁ Ἀνώνυμος θὰ ἐγνώριζε βέβαια τὸ πάρσιμο τοῦ Σουλιοῦ ἀπὸ τὸν Ἄλῃ Πασᾶ καὶ τὸν ξεπατρισμὸ τῶν Σουλιωτῶν, ποὺ ἐγίνε στὰ τέλη τοῦ 1803. Γιὰ τὴ σκέψη τοῦ Ἀνώνυμου καὶ τοῦ Χριστ. Περραιβοῦ, βλέπε ὅσα γράφουμε παρακάτω.

4. Ἐννοεῖ βέβαια τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑλλάδα καὶ πάλι ὁ ἀριθμὸς μού φαίνεται πολὺς γιὰ τὴν ἐποχὴ 1801 - 1805.

ἀπερίγραπτος. Καθὲς ἀπ' αὐτοὺς [λέγεται μὲ μεγάλη ὑπερβολή] ἀξίζει δέκα ἀρχιστρατήγους ἀλλογενεῖς διὰ τὴν ἐξυπνότητα τοῦ νοῦς καὶ διὰ τὰς πολεμικὰς ἐφευρέσεις, διὰ δὲ τὴν ἀγάπην τῆς Ἐλευθερίας καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοὺς παρομοιάσῃ τινὰς μὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς τωρινούς ἀρχιστρατήγους!» Ἀναφέρεται κιόλας σὲ μιὰ ὑποσημείωση τοῦ κείμενου¹, χωρὶς καὶ νὰ νοματίζεται, «ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἥρωας [κλεφτοκαπετάνιος] πῶς μὲ μόνον δέκα ἐξ συντρόφους ἐφυλάχθη πολλοὺς χρόνους ἐλεύθερος εἰς τὰ μέρη τοῦ Ξηρομεριοῦ καὶ συνεκρότησεν μυρίους πολέμους ἐναντίον πολλῶν ἑκατοντάδων ἐχθρῶν»². Πιστεύω πῶς πρέπει δῶ νὰ θυμηθοῦμε τὸν περίφημο Κατσαντῶνη.

Ὅπως οἱ στοχαστικώτεροι Φιλικοί, ἔτσι κι' ὁ δικός μας ὁ Ἀνώνυμος θέλει τὴν Λευτεριά καὶ τὴν Ἀνάστασι τοῦ Γένους μας «ἀφ' ἑαυτοῦ του»³. Τὰ σκορπισμένα στὰ ξένα δῶ κ' ἐκεῖ παιδιὰ τῆς Ἑλλάδος συμβουλεύει νὰ δράμουν νὰ ξαναγυρίσουνε στὴν πατρίδα τους καὶ ν' ἀγωνιστοῦνε γι' αὐτὴ· νὰ μὴν προσμένουνε πρῶτα ἄλλοι «Ἕλληνες ν' ἀναστήσουν τὴν Ἑλλάδα, κι' αὐτοί, ὅταν πιά ἔχει ἐλευτερωθῆ, νὰ γυρίσουνε σ' αὐτὴ, γιὰ νὰ χαροῦνε ἀδούλευτα τ' ἀγαθὰ τῆς, χωρὶς κόπους καὶ ἰδρῶτες. «Ἡ ἀπουσία τῶν ἀξιοτέρων ὑποκειμένων» τῆς Φυλῆς μας εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ σοβαρὰς αἰτίες, ποὺ ὡς τώρα εἴμεθα σκλάβοι τῆς Τουρκίας. Γι' αὐτὸ κάθε προκομμένος, κάθε φωτισμένος Ἕλληνας, ὅς ἀφήσει τὰ ξένα, ὅσο καλὰ κι' ἂν τοῦ φαίνονται, τὸν καλεῖ ἡ Πατρίδα, γιὰ τὴν Ἀνάστασή της καὶ τὸ καλύτερέμα της⁴. Καὶ παρακάτω προτρέπει ὁ γνωστικὸς Ἀνώνυμος τοὺς Ἕλληνες νὰ μὴν γελιοῦνται, προσμένοντας —ὅπως στὰ παλιότερα χρόνια — ἓνας κάποιος ξένος δυνάστης νὰ τοὺς δώσει τὴν λευτεριά τους. Καὶ ρωτᾷ: «Ποῖος ἀγνοεῖ ὅτι ὁ κύριος στοχασμὸς τῶν ἀλλογενῶν δυνάστων εἶναι εἰς τὸ νὰ προσπαθήσουν νὰ κάμουν τὸ ἴδιόν των ὄφελος μὲ τὴν ζημίαν τῶν ἄλλων; Καὶ ποῖος στοχαστικὸς ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὅποιος ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς δυνάστας ἠθέλε κατατροπώσει τὸν Ὀθωμανόν, ἠθέλε μᾶς ἀφήσει ἐλευθέρους;...»⁵. Δὲν ἠξεύρετε, ὦ Ἕλληνες, ὅτι ἡ ἀρετὴ σήμερον δὲν εὑρίσκεται εἰς τοὺς θρόνους;»⁶.

Ὁ πάντοτε αἰσιόδοξος Ἀνώνυμος δὲν πιστεύει μόνον, ὅτι ἡ Λευτεριά τῆς Ἑλλάδος δὲ θ' ἀργήσῃ νὰ στεριώσει, ἀλλ' εἶναι

1. Σελ. 237, ὑποσημ. (α).

2. Σελ. 237 - 238.

3. Σελ. 222.

4. Βλέπε σελ. 146, 197 κ.ἑ.

5. Σελ. 220. (καὶ ἀναφέρει τίς μεταστροφές τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης καὶ τὰ καμώματα τοῦ Δυνάστη τῆς τοῦ Μ. Ναπολέοντα, καὶ παρακάτω σελ. 221 τὴν Ἰταλία).

6. Σελ. 220 κ.ἑ.

καὶ βέβαιος, πῶς κι' εὐκόλα θὰ ξαπλωθεῖ καὶ θὰ καρποφορήσει. Καὶ τὴν αἰσιοδοξία του γιὰ τὴν εὐκόλη ἐπικράτηση τῆς Ἑλληνικῆς Λευτεριᾶς προσπαθεῖ νὰ μεταδώσει καὶ στοὺς διαβαστές του¹. Καὶ πρῶτα - πρῶτα ἀραδιάζει ὅλα κεῖνα τὰ στοιχεῖα, ποὺ θέλουν νὰ βαστάξει ἡ σκλαβιά τῆς Ἑλλάδας ὅσο μπορεῖ περισσότερο καιρό. Τέτοιοι εἶναι οἱ τιποτένιοι ἄρχοντες, οἱ φιλάργυροι κι' ἀγράμματοι κληρικοί, οἱ βάρβαροι στρατοί, κι' ὅλοι γενικὰ οἱ πουλημένοι στοὺς τυράννους. Αὐτοὶ λογιάζουνε δύσκολη τὴν Ἐλευθεριά μας, γιατί δὲν τὴν ἀγαποῦν κι' ὀλότελα δὲν τὴν θέλουν. Στὴν ἴδια τάξη βάζει ὁ Ἀνώνυμος καὶ τοὺς μικρόψυχους «βρωμοάρχοντες» τῆς Πόλης, ἐκείνους, ποὺ περηφανεύονται γιὰ τὴν ἀτιμία τους καὶ γιὰ καμάρι τους ἔχουν, ὅτι μὲ τὴν καπατζοσύνη τους μποροῦν νὰ χαλάσουνε τὰ ἱερὰ τῆς Πατρίδας. Αὐτοὶ οἱ σκληροὶ, ἄκαρδοι κι' ἀδικοὶ πολῖτες εἶναι οἱ βαστάζοι τῆς Τυραννίας, ποὺ γιὰ τοὺς ὑστερνοὺς θὰ χρησιμέψουνε μόνο γιὰ παραδείγματα ντροπῆς². Καὶ γιὰ μερικὲς «ψευδαρχόντισσες» τοῦ Φαναριοῦ τῆς Πόλης, ποὺ κάνουν ὅ,τι «ἡ διεφθαρμένη δούλη τῆς Γαλλίας ἢ τῆς Ἰταλίας»³ σκετικὰ μὲ τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν τους, ἔχει κακά, μὰ δίκαια λόγια ὁ Ἀνώνυμος.

Τὴν «εὐκολία τῆς ἐλευθερώσεως» τῆς Ἑλλάδος⁴ θεμελιώνει ὁ ἀγνωστος γνωστικὸς Συντάχτης τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» σὲ πολλὰ ἐπιχειρήματα. Πρῶτη καὶ σύγκαιρα ἡ στερνὴ αἰτία εἶναι «τὸ γῆρας τῆς Ὀθωμανικῆς Τυραννίας»⁵, ποὺ βρίσκεται στὸ ψυχομάχημά της. Καὶ στέκεται κιόλας μόνο στὴν Κωνσταντινούπολη. Παράδειγμα «ὁ Τζεζάρ κυβερνήτης εἰς τὸ Ἄκρι, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον δὲν ὑπήκουε εἰς τὸν Βασιλέα του, ἀλλὰ καὶ ἀντιστέκετο εἰς ὅλας του τὰς προσταγὰς καὶ πολλάκις φανερὰ τὸν ὕβριζε, καὶ διὰ γραμμάτων πάντοτε τὸν ἐπεριγελοῦσε». Ἄλλο παράδειγμα ὁ θρυλικὸς Πασβάνογλους, ὁ Ναπολέων τῆς Βαλκανικῆς, ὁ φίλος τοῦ Ρῆγα Βελεστινλῆ - Φεραίου, ποὺ πάντοτε, εἶχε τζακίσει τὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα⁶. Τρίτο παρά-

1. Σελ. 223 κ.ἑ.

2. Σελ. 224 - 228.

3. Ποὺ «μόλις καταδέχονται νὰ τῶν ὁμιλήσουν, καὶ σιχαίνονται νὰ τὰ ἀσπαστῶσι [τὰ παιδιά των]. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτὰς οὔτε κἂν γνωρίζουσι τὰ τέκνα των, ἐπειδὴ εὐθύς ὅπου τὰ γεννῶσι τ' ἀρπάζει μιὰ ξένη δούλη, καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὰ μεταφέρουν εἰς τὰ φροντιστήρια...» Βλέπε σελ. 81, ὑπόσημ.

4. Πρβλ. ὅσα εἶπαμε παραπάνω σελ. 18 - 19.

5. Σελ. 229 κ.ἑ.

6. Πρβλ. «Βιογραφία τοῦ Πασβανζόγλου, τριῶν τουϊῶν Πασιᾶ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ πληρεξουσίου ἀρχηγοῦ (κομαντάτου) εἰς Βιδίνι, καὶ ὄλο τὸ Παραδούναβι, συλλεχθεῖσα ἀπὸ τὰ Γερμανικά, ἐν Πέστη τύποις Φραγκίσκου Πάτζκου 1800 (μεταφραστῆς καὶ ἐκδότης Κ. Γ. Κούτζικος)

δειγμα ὁ Ἀρβανίτης Ἀλῆ - Πασᾶς τῶν Γιαννίνων, ποῦ ὁ Ἀνώ-
 νυμος τὸν ἱστορεῖ μὲ τὰ χειρότερα χρώματα καὶ τὰ φτερωτὰ
 λόγια¹, εἶχε ἀπὸ τότες (ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ περασμένου
 αἰῶνα) κρυφὰ δείξει πὼς οὔτε τὸ Σουλτᾶνο του φοβᾶται, οὔτε
 στὶς προσταγές του εἶναι ὑπάκουος².

Τὸ προχώρημά μας στὰ δέκα τελευταῖα χρόνια³ τοῦ ΙΗ' αἰῶνα
 στὰ γράμματα εἶναι ἡ πρώτη αἰτία, ποῦ κάνει εὐκόλη τὴν ἀναγέννηση
 τῆς Ἑλλάδος. Ὁχι μόνο ἀπὸ τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» ἀλλὰ
 κι ἀπὸ ἄλλα πολλὰ ἀξιόπιστα κείμενα⁴, μαθαίνουμε πὼς
 τῆ λεγόμενη ἐποχὴ πᾶσα σχεδὸν μεγάλη πολιτεία τῆς Ἑλλάδος
 εἶχε δύο ἢ τρία σκολεῖα, καὶ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ εἶχε πενήντα
 ἢ κ' ἑκατὸ μαθητές. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σκολεῖα τοῦτα χτίστηκαν
 ἢ συντηρήθηκαν ἀπὸ φίλους τῆς πατρίδας, ποῦ πλήρωναν ὄχι
 μόνο τοὺς δασκάλους τῶν σκολεῖων, ἀλλὰ καὶ τοὺς φτωχοὺς
 μαθητές τους. Ἄλλοι καλοὶ Ἕλληνες ἐπλουτίσανε τὰ σκολεῖα
 τοῦ τόπου μας μὲ βιβλία ἐπιστημονικὰ καὶ ἠθικά⁵,

Πολλὴ βιβλιογραφία εἶναι σὲ ξένες γλώσσες Δυτικοευρωπαϊκὲς καὶ Βαλκανικὲς.
 Ἐδῶ νοματίζω πρόχειρα Κ. Jirecec, *Geschichte der Bulgaren*. Prag. 1876,
 σελ. 486 κ.ε. (κατὰ τὸν Κ.Ζ. ὁ Πανσβάνογλου ἦταν Ἀρβανίτης) Ν. Jorga,
Geschichte des Osmanischen Reiches Τόμ. Ε' Γόθα 1913, σελ. 100 κ.ε.

1. Σελ. 43, 44, 45, («ὠμότατος τύραννος», «ἡ δυσωδία τῆς τυραννίας του».
 «Αὐτὸς ἔχει ὄλα τὰ ἐλαττώματα ὄλων τῶν τυράννων: χωρὶς θρησκεία, χωρὶς
 συνείδησιν, ἄρπαξ, φονεύς, θηλυμανής, ἀρσενοκοίτης, ἀσπλαγχνος, σκληρὸς
 τῆ καρδία, κλέπτῃς φοβερὸς, αἰμοβόρος, ἄδικος, τέλος πάντων καὶ ἀναιδέ-
 στατος ὡς οὐδεὶς ἄλλος. Ἡ πονηρία του δὲ καὶ ἡ ἀδιαντροπία του παρακι-
 νοῦσι τοὺς ἀπανθρωποτάτους κόλακας του νὰ τὸν νομίζουσι πνευματώδη
 καὶ ἀξιον»), 46 - 48, 118. Οἱ «πλάτανες», στὰ Γιάννενα πάντοτε εἶναι φορτω-
 μένοι ἀπὸ τὰ κουφάρια ἀνθρώπων, «ὁ σκληρότατος τύραννος Ἀλῆς πολλοὺς
 ἀπεκεφάλισε μὲ τὸ πριόνι, ἄλλους ἔπνιξε εἰς τὴν λίμνην», ἄλλους σκότωσε
 βάζοντας ἀπάνω στὸ στῆθος τους ἀνυπόφορα βάρη, ἄλλους ἔθαψε ζωντανούς,
 ἄλλων σύντριψε χέρια καὶ πόδια κ' ἔπειτα τοὺς ἔκοψε τὸ κεφάλι, πρβλ. σελ.
 121, 129 κ. ε. 230 πρβλ. καὶ σελ. 238 - 236 (Λογαριάζει ὁ Ἀνώνυμος πὼς
 «οἱ Σαλονικιώτες καὶ Λαρισίνοι ὑποφέρουν κατ' ἀναλογίαν πολλὰ περισ-
 σότερον ἀπὸ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας, ὡσὰν ὅπου σχεδὸν καθεκάστην φο-
 νεύονται δύο καὶ τρεῖς χριστιανοί». Ἄλλοι ἀγγαρεύονται στὰ χτήρια καὶ
 στὰ κτήματα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ).

2. Ὁ Ἀνώνυμος μποροῦσε κι' ἄλλους τοτενοὺς ἀποστάτες κατὰ τοῦ
 Σουλτᾶνου ν' ἀναφέρει, π.χ. τοὺς Καραοσμάνογλους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ
 τὸν Τζιορτζῆ τῆς Ἀδριανούπολης (βλέπε πρόχειρα Χριστοφόρου Περραι-
 βοῦ, Ἱστορία τοῦ Σουλίου, ἔκδ. Β', [φροντισμένη ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Κ.
 Ζησιού]. Ἀθήνα, ἐκδοτικὸς οἶκος Δημητράκου Α. Ε., 1933, σελ. 49, 84).
 Βλέπε Ν. Jorga, ὅπου σημειώθηκε παραπάνω.

3. 1794]5—1805]6.

4. Βλέπε τὸ δίτομο βιβλίον τοῦ μακαρίτη Τρύφ. Ε. Εὐαγγελίδου. Ἡ παιδεία
 ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἑλληνικὰ Σχολεῖα ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι Καποδι-
 στρίου. Ἀθήνα 1936.

5. Στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας πολλὰ βιβλία τυπώσανε μ' ἐξοδά τους
 οἱ ἡγεμόνες τῆς Μολδοβλαχίας κι' ἄλλων τόπων, μὰ οἱ Ἕλληνες τοῦ λαοῦ
 ἦτανε πολὺ λίγο γραμματισμένοι.

καθώς και με ἀναγκαῖα ὄργανα γιὰ τὰ μαθηματικά και τὴ φυσική. Κι' οἱ δάσκαλοι καλυτέρευαν. «Ἡ Λογική και Φυσική ἀνοίξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν περισσοτέρων...» Καί τὴ μέθοδο τῶν νέων δασκάλων, ποὺ δὲν τοὺς δέρνουνε πλιὰ τὰ καταφρόνια τοῦ κόσμου, και τὴν ἐπιμέλεια και τὴ φρονιμάδα τῶν παιδιῶν, ποὺ συχνάζουνε στὰ σκολεῖα, καλοπαινεύει χαρούμενος ὁ Ἀνώνυμος. Καί οἱ μαθητές, ἀφοῦ μελετήσανε τοὺς ἱστορικοὺς και τοὺς φιλοσόφους τῶν προγόνων μας, «ἐγνώρισαν τὸν βόρβορον τῆς τυραννίας και κλαίουσι πικρῶς διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς Πατρίδος μας, δὲν προφέρουσι πλέον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας με φόβον, μήπως και τοὺς ἀκούσωσιν οἱ προεστοὶ ἢ ἀρχιερεῖς και τοὺς κηρύξουσιν ἀθέους ὡς πρότερον ἔκαμνον, ἀλλὰ τὸ προφέρουσι με ἐκεῖνο τὸ θάρρος, ὅπου οἱ δοῦλοι δὲν ἤμποροῦν νὰ ἔχωσι¹».

Ξεχωριστὰ στρέφεται ὁ Ἀνώνυμος σὲ κείνους τοὺς ἐνάρετους και σοφοὺς κληρικοὺς, ποὺ δασκαλεύουνε τὴ νεολαία, κι' ὁμορφα τοὺς παρακαλεῖ νὰ προετοιμάσουνε τὶς ψυχὲς τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὸ ξεσκλάβωμα τῆς πατρίδας. «Ἀκροασθῆτε—γράφει²—τὰς συμβουλὰς τοῦ Νέου Ἱπποκράτους, τοῦ ἐναρέτου φιλοσόφου Ἑλληνοσ, τοῦ ἐν Παρισίοις λέγω Κυρίου Κοραῆ».

Και με τὸ γλωσσικό μας ζήτημα, ποὺ δὲν πρωτοφανερῶθηκε στὰ χρόνια τοῦ Κοραῆ και τοῦ Παναγιώτη Κοδρικᾶ, τοῦ Ἀθηναίου, μὰ εἶναι ζήτημα παλιό, ποὺ πρωτάρχισε δυὸ - τρεῖς αἰῶνες προτοῦ νὰ γεννηθεῖ ὁ Χριστός, και με τὸ ζήτημα αὐτὸ και σχετικὰ με τοὺς τρόπους τῆς Παιδείας δείχνεται ὁ ἀγνωστος γνωστικὸς³ συντάχτης τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» πολὺ προκομμένος. «ὦ, πόσον—διαλαλεῖ—ταχύτερα και εὐκολώτερα ἤθελε φωτισθῶσιν οἱ παῖδες τῶν Ἑλλήνων, ἂν αἱ παραδόσεις τῶν Ἐπιστημῶν ἐγίνοντο εἰς τὴν ἀπλήν μας διάλεκτον! Ἄμποτες λοιπὸν νέοι συγγραφεῖς νὰ πλουτίσωσι και τιμήσωσι τὴν γλῶσσαν μας με τὰ πονήματά των και ἡ Ἑλληνική νὰ μείνη μία μάθησις ξεχωριστή και νὰ νομίζεται ὡς ἓνας στολισμὸς τοῦ μαθητοῦ, και ὅχι ποτὲ ἀναγκαῖον μέσον, καθὼς ἦτον ἕως τὴν σήμερον, εἰς τὸ νὰ σπουδάσει τινὰς τὰς ἐπιστήμας... Ἡ Ἑλληνική Νεολαία δὲν πρέπει νὰ ὑποφέρει πλέον τοιαύτην ἀνόητον συνήθειαν, ὅπου νὰ ζητῆ τὰ ἀφανῆ διὰ τῶν ἀφανῶν... Ἐγὼ ἐγνώρισα ἓνα νέον ὅπου εἶχε σπουδάξει δέκα ἕξ χρόνους εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Πάτμου, και ἦτον εἴκοσι ἕξ χρόνων, ὅταν ἐβγῆκεν με

1. Σελ. 233 - 236.

2. Σελ. 195 - 196. Κι' ἄλλοῦ ἀναφέρεται ὁ Πατέρας τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων ποὺ τάχατες στὴ Ρώμη, στὰ 1798, ἑπτὰ λοιπὸν κάπου χρόνια προτοῦ νὰ φανεῖ ἡ «Ἑλληνική Νομαρχία», εἶχε τυπώσει τὴν «Ἀδελφική Διδασκαλία», (βλ. τὰ σκετικὰ παρακάτω σελ. 39).

3. Ἀγαπητὰ λόγια τοῦ μακαρίτη Γιάννη Βλαχογιάννη.

τὸν τίτλον τοῦ λογιωτάτου, μ' ὄλον τοῦτο δὲν ἤξευρε νὰ παραστήσῃ πῶς γίνεται ἡ ἔκλειψις τῆς Σελήνης. "Ἡξευρε ὅμως ἐκ στήθους ὄλον σχεδὸν τὸ τρίτον τοῦ Γαζῆ»¹.

Πολλοὶ ταλαίπωροι γονιοὶ—μᾶς ἱστορεῖ ὁ Ἀνώνυμος—ξοδεύουνε πολλὰ χρήματα, στέλνοντας τ' ἀγόρια τους στὴ Γαλλία καὶ στὴν Ἰταλία νὰ σπουδάσουν ἐκεῖ ἐπιστῆμες χρήσιμες γιὰ τὸ Γένος. Μὰ τί σπουδάζουνε τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ καλὰ ἐκεῖνα ἀγόρια; «Ἴσως τὴν Πολιτικὴν, τὰ Νομικά, τὴν Τακτικὴν; Οὐχὶ ἀδελφοί μου, αὐτοὶ ἢ τὴν Ἰατρικὴν σπουδάζουσι, ἢ τὰ μυθολογικὰ ποιήματα = [μυθιστορήματα] ἀναγινώσκουσι, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι περισσότεροι τόμοι εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν παρὰ κολοκύνθια εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον» Ἡ Ἰατρικὴ διδάσκει πῶς νὰ θεραπεύσουν τὸ σῶμα, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἔχουν χρεῖαν ἀπὸ διδασκάλους ἐπιστημῶν»².

Ὁ Ἀνώνυμος λογαριάζει πῶς στὰ χρόνια, ποὺ γράφει τοῦτο τὸ βιβλίον, τριάντα - σαράντα χιλιάδες Ἕλληνες βρίσκονται ξενητεμένοι ἀπὸ τὸν τόπον τους σὲ διάφορες πόλεις τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας³. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι καὶ εὐεργέτες τῆς Πατρίδας των, μὰ κατὰ τὸν Ἀνώνυμον οἱ εὐεργεσίαι των λίγη ὠφέλεια, ἂν ὄχι ζημία, τῆς φέρνουν. Ὑπάρχουν Ἕλληνες τῆς διασπορᾶς, ποὺ λησμονοῦνε τὴν πατρίδα τους, ντρέπονται κίολας νὰ λέγονται Ἕλληνες, δὲν συναναστρέφονται τοὺς συντοπίτες τους, δὲν ἐρωτοῦν κἂν ἂν ὑπάρχει Ἑλλάδα, δὲν εἶναι πιὰ παιδιὰ τῆς, ἀλλ' ἀξίζουσι νὰ νοματίζονται παιδιὰ «τῆς κακοθείας καὶ τῆς ἀσωτείας». Ὁ στοχασμὸς μερικῶν Ἑλλήνων στὴν ξενητιὰ τρέχει στὰ χαροκόπια, στὰ θέατρα, στοὺς χορούς, καὶ στὸ πῶς ν' ἀποχτήσουνε χρήματα, καὶ σὰν τ' ἀποχτήσουνε αὐτοὶ οἱ χρυσολάτρες, χωρὶς ν' ἀλλάξουν ἰδέες, πέφτουνε στῆς ἀσωτίας τὸ βοῦρκο, σὰν τὰ γουρούνια καὶ κάτι χειρότερα ἀκόμη. Μερικοὶ Ἕλληνες στὰ ξένα, ἀγκαλὰ καὶ σπουδαστές, χρωματίζουσι τὸ πρόσωπό τους σὰν τὶς πόρνες, ἀφοῦ μάθουνε νὰ χορεύουν καὶ νὰ τραγουδοῦνε, πιστεύουν, πῶς εἶναι τέλειοι πολῖτες «προσπαθοῦν νὰ κολακεύσουν χωρὶς ἀνθίστασιν καμμίαν πόρνην ἢ, νὰ εἰπῶ καθὼς αὐτοὶ λέγουσι, νὰ ἀποκτήσουν τὴν φιλίαν καμμίας

1. Σελ. 233 - 235. — Ἡ σκολὴ τῆς Πάτμου ἀκολουθοῦσε τὴ γραμματικὴν τοῦ Θ. Γαζῆ, καθὼς κίολας τὴν εἶχε ξηγήσει ὁ δάσκαλος ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς καὶ ὁ Δανιὴλ ὁ Κεραμεὺς βλέπε E. Legrand, Bibliographie hellénique, au XVIIIème siècle Τόμ. Β'. Παρίσι 1928 σελ. 100, 123, 328-330, 363, 442 - 443, ἀρθ. 707, 725, 999, 1045, 1158.

2. Σελ. 203 - 204.

3. Σελ. 198. Πιστεύω, πῶς πολὺ περισσότεροι ἦταν τότες οἱ σκορπισμένοι Ἕλληνες σὲ διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀνώνυμος δέχεται, πῶς «ἡ Τεργέστη, ἡ Ὀδέσσα καὶ ἡ Νίζνα (τῆς Ρωσίας) «καὶ ἄλλαι διάφοροι πόλεις εἶναι σχεδὸν κατοικημένοι ἀπὸ μόνον Ἕλληνας».

ἀρχοντίσσης καὶ πλέον ἄλλο δὲν τοὺς μέλει». Καὶ σὲ μιὰ ὑποσημείωση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου διαβάζουμε: «Ἡ ἐμπορική ἀνταπόκρισις τῶν ἔξω τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι εἰς τὴν γλῶσσαν μας γεγραμμένη, ἀλλ' εἶναι ἐν μίγμα γλωσσῶν, ὅπου προξενεῖ ἀνυπόφορον ἀηδίαν».

Φλογερὴ καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα πολὺ πειστικὴ, εἶναι ἡ πολεμικὴ τοῦ Ἀνώνυμου κατὰ τῶν γιδοκέφαλων Ἑλλήνων τῆς ξηνητιᾶς, ποὺ παντρεύονται μὲ γυναῖκες ἀλλόφυλες. Ὄργισμένος καὶ πονεμένος ὁ ἀγνωστος γνωστικὸς συντάχτης αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, γράφει πολλὰ ὑπερβολικά, ἀλλὰ καὶ πολλὰ σωστά γιὰ τοὺς μιχτοὺς γάμους, ποὺ μὰ τὴν ἀλήθεια μοῦ θυμίζουνε περιστατικὰ ὄχι τοῦ 1805 καὶ 1806, ἀλλὰ μιχτοὺς γάμους, ποὺ ἐγίναν μὲ κακὰ ἀποτελέσματα στὶς παλιές μου ἡμέρες, στὰ τελευταῖα μου χρόνια, κ' ἐφέτος ἀκόμη.

Σωστά, διαβαστὴ μου, βρίσκω καὶ πολλὰ ἀπ' ὅσα ὁ Ἀνώνυμος γράφει σκετικὰ μὲ τὴ «Νομαρχία» γενικά, ποὺ δὲν εἶναι κιόλας πρωτοφανέρωτα. Ἀναγνωρίζει ὁ ἀγνωστος συντάχτης αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, πὼς «ἡ φιλία ὑπὸ τῆς Νομαρχίας εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα μέσα τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας». Καὶ παρακάτω ἀναγνωρίζει ὁ ἴδιος συντάχτης, πὼς καὶ ἡ «Νομαρχία ἀγκαλὰ καὶ νὰ εἶναι... ἡ καλλιωτέρα διοίκησις καὶ μόνη πρόξενος τῆς εὐτυχίας μας» ὅμως ἔχει κι' αὐτὴ τὰ ψεγάδια τῆς ἐπειδὴ εἶναι ἀνθρώπινο ἔργο καὶ οὔτε τέλειο, οὔτε ἀπέθαντο εἶναι.

Ἀξιοπρόσεχτα εἶναι κι' ὅσα ὁ Ἀνώνυμος γράφει κατὰ τῆς δεισιδαιμονίας, κατὰ τῆς μεγαλοκτημοσύνης, κατὰ τῆς ἀγοροπωλησίας, κατὰ τῆς πλουτοκρατίας, κατὰ τῆς πολυτελείας. «Δὲν πωλεῖται,—φωνάζει ὁ Ἀνώνυμος—ἴσως ἡ δικαιοσύνη διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν σκεπάζει ἴσως ὁ πλούσιος τὰς ἀνομίας του διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν χάνει ἴσως ὁ πτωχὸς τὰ δίκαιά του διὰ τῆς ἐλλείψεως τοῦ χρυσοῦ; Διατί τάχατες νὰ βλέπωμεν ἓνα ἄνθρωπον νὰ ὀρίζῃ ἄλλους ἀνθρώπους; Καὶ δέκα ἄνθρωποι νὰ τρέχουν ὀπισθεν εἰς τὸν ἓνα, ὡσὰν νὰ ἦτον αὐτοὶ χοῖροι καὶ αὐτὸς χοιροβοσκός; Διατί ὁ ἓνας νὰ ὀνομάζεται Δοῦλος καὶ ὁ ἄλλος Κύριος;» Καὶ παρακάτω ρωτᾷ ὁ Ἀνώνυμος: «Μήπως οἱ ἄνθρωποι ζῶσι μὲ μέταλλα ἢ μήπως διὰ τοῦ χρυσοῦ καλλιεργεῖται ἡ γῆ; Καὶ διατί τάχατες δὲν ἤθελον ἠμπορέσει νὰ ζήσουν οἱ ἄνθρωποι χωρὶς τὸν χρυσόν;»¹.

Ὁ Ἀνώνυμος πολὺ τιμᾷ τὴν ἱστορίαν, ποὺ εἶναι καθρέφτης τῆς ἀνθρωπότητος. Πολλὰ μέρη τοῦ ἔργου του σχετίζονται μὲ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορίαν, φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν. Ὁ Ὅμηρος², ὁ Λυκοῦργος³, ὁ Πυθαγόρας⁴, ὁ Λεωνίδας⁵, ὁ Σοφο-

1. Σελ. 22. 2) Σελ. 151. 3) Σελ. 74. 4) Σελ. 75, 5) Σελ. 35, 37, 43, 117.

κλήης¹, ὁ Θεμιστοκλήης², ὁ Ἀριστείδης³, ὁ Σωκράτης⁴, ὁ Θρασύβουλος⁵, ἀκόμη ὁ Διονύσιος ὁ τύραννος ὁ πρεσβύτερος⁶, ὁ Ξενοφῶν⁷, ὁ Ἐπαμεινώντας (sic), ὁ Δημοσθένης, ὁ Φίλιππος ὁ Β' (ὁ πατέρας τοῦ Μεγαλέξαντρου)⁸, ὁ ἀξιάγαστος Πλούταρχος⁹ κι' ἄλλα πρόσωπα κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος αἱ Ἀθηναί, ἡ Σπάρτη, οἱ Σπαρτιᾶται, οἱ Λάκωνες¹⁰, ὁ Μαραθῶν¹¹, ἡ Σαλαμίς¹², τὸ στενὸν τῶν Θερμοπύλων¹³, ἡ Πλατεῖα (αἱ Πλαταιαί¹⁴), ἡ Συρακούζη¹⁵ (sic) κι' ἄλλα ὀνόματα δοξασμένων τόπων, διαβάζοντάς τα σὲ τοῦτο τὸ ἐθνικὸ βιβλίον, ξαναγυρίζουμε καὶ πάλι στὰ χρόνια, ποὺ ἡ πατρίδα Ἑλλάδα ἦταν γεμάτη χαρὰ καὶ φῶς.

Ἡ σκλαβιά τῆς Ἑλλάδας¹⁶, κατὰ πῶς γράφει ὁ Ἀνώνυμος, ἄρχισε ἀπὸ τὰ 146 π.Χ., ὅταν οἱ Ρωμαῖοι, «ἀφ' οὔ ἐλεηλάτησαν, ἀφ' οὔ τέλος πάντων τὸ ὄλον ἠφάνισαν, ἐκήρυξαν τὴν Ἑλλάδα Ρωμαϊκὴν Ἐπαρχίαν... Ἀπὸ τότε... ἕως τοὺς 364 μετὰ Χριστόν, ὅπου διεμοιράσθη τὸ Ρωμαϊκὸν Βασίλειον εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικὸν, οἱ Ἕλληνες ὑπέκειντο εἰς φοβερὰν τυραννίαν καὶ ἔπαθον ἀνήκουστα βάσανα καὶ ταλαιπωρίας... δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοιοῦτον ζυγόν... Ἀπὸ τότε λοιπὸν ὅπου ἐστερεώθη ὁ Χριστιανισμὸς ἕως εἰς τοὺς 1453, ἀντὶ νὰ αὐξήσουν [οἱ Ἕλληνες] τὰ μέσα τῆς Ἐλευθερίας των, φεῦ! ἐσμικρύνοντο». Ὅπως ὁ Κοραῆς, ἔτσι κι' ὁ δικός μας ὁ Ἀνώνυμος περιφρονεῖ τὴν βυζαντινὴν περίοδο τῆς ἱστορίας μας, ποὺ ὡστόσο εἶναι ἡ μεγάλη καὶ στέρια γέφυρα, ποὺ ἐνώνει τὴν ἀρχαία καὶ νέα Ἑλλάδα. Οὔτε καν ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος μνημονεύεται σὲ τοῦτο τὸ βιβλίον! Μόνο τὶς αἰτίες τῆς κατάλυσης τοῦ Βυζαντίου ἀναζήτησε ὁ Ἀνώνυμος· αὐτὲς τὶς βρίσκει στὶς δεισιδαιμονίες καὶ ἀμάθειες, ποὺ εἶχαν κυριέψει μικροὺς καὶ μεγάλους χίλια-ἑκατὸ ἀπάνω-κάτω χρόνια, στὰ ψεύτικα καμώματα τοῦ κλήρου (ἀπὸ τοὺς δόκιμους μοναχοὺς ἕως τοὺς Πατριάρχες λογαριάζοντας), στὰ ματαιόδοξα σχίσματα τῶν Παπτικῶν καὶ Ὁρθοδόξων.

1. Σελ. 156, ὑπόσημ. (α').—2) Σελ. 43, 183. —3) Σελ. 183. —4) Σελ. 183. —5) Σελ. 101. —6) Σελ. 88. —7) Σελ. 202.

8. Σελ. 104, (χαρακτηρίζεται ματαιόδοξος, γιατί «προετοίμασεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ μεγάλου νίκας, εἰς δὲ τὴν πατρίδα του, καὶ ὄλην τὴν Ἑλλάδα, ἕνα ἐπικείμενον καὶ ἀφευκτον ἀφανισμόν...»).

9. Σελ. 82, 262. —10) Σελ. 63, 152, 161. —11) Σελ. 35. —12) Σελ. 35.

13. Τὸν τύπον: «Θερμόπυλα» ἀπαντοῦμε στοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστιανοῦ, μὰ καὶ στὴ μεγάλη χάρτα τοῦ Ρήγα Βελεστινλή-Φεραίου (ποὺ πολλοὶ τὸ περνοῦσε γιὰ λάθος τοῦ Πρωτομάρτυρα· καὶ σήμερὰ στὸ στόμα τοῦ λαοῦ φτερουγίζει ὁ τύπος γιὰ τὸ τρισένδοξο στενὸ: Τὰ Θερμοπύλια).

14. Βλέπε καὶ τ' ἄρθρο μου: Kirchliches und Profanes vom nachchristlichen Platäa. Separatabdruck aus «Janus». Heft I. Ἐν Βιέννῃ 1921, σελ. 214 - 224, βλ. ξεχωριστὰ σελ. 219: ὁ ἐπίσκοπος Πλατίας [Πλαταιῶν].

15. Σελ. 76, 84, (ὁ παραπάνω τύπος εἶναι βέβαια ἀπὸ τὸ Ἰταλικό: Siracose).

16. Νοιώθει τὴν Ἑλλάδα στὴ στενότερη σημασία τῆς χώρας μας.

Λησμονῶντας τὶς μεγάλες δόξες καὶ τὴν κοσμοπολιτικὴ σημασία τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ἔρχεται ὁ Ἀνώνυμος στὰ χρόνια τῆς Τούρκικης σκλαβιάς μας. Σύντομα, μὰ ζωηρά, μᾶς περιγράφει τὴ βαρβαρότητα τῶν τυράννων μας, τὴ Σουλτανικὴ κακοδιοίκηση καὶ τὴ διαφθορὰ τῶν πασιάδων της, καὶ τὴν ἀφάνταστη γιὰ μᾶς κακομοιριά τῶν σκλάβων πατέρων μας. Μαύρη κι' ἄραχλη εἶναι ἡ ζωὴ τῶν Χριστιανῶν χωρικῶν, ποῦ-ναι «ἢ σεβασμιωτέρα κλάσις μιᾶς πολιτείας, ὁ σταθερώτερος στύλος τῆς πολιτικῆς εὐτυχίας». Ἀλλὰ χειρότερα ζοῦν οἱ τεχνίτες, δουλεύουνε 18 ὥρες τὸ μερονύχτι, καὶ δὲ μποροῦνε νὰ τὰ βγάλουνε πέρα, βασανισμένοι ἀπὸ τ' ἄδικα δοσίματα τῶν μωροαρχόντων καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Τύραννου, ἀπὸ τὰ καταλύματα-βρωμερῶν Ἀρβανιτάδων (ὁ συντάχτης τοῦ βιβλίου μιλεῖ σ' αὐτὸ τὸ μέρος πρῶτα-πρῶτα γιὰ τὴν Ἡπειρο καὶ Θεσσαλία). Παρακάτω μιλεῖ γιὰ τὶς ἀγγαρεῖες, τὶς φυλακὲς καὶ τὴν ἄλλη δυστυχία τῶν πραγματευτάδων «ἐκείνων ὅπου πωλῶσι διάφορα εἶδη στὰ ἐργαστήριά των», καθὼς καὶ κείνων ποῦ-ναι γυρολόγοι. Ὡστόσο «ἢ σταθερότης καὶ ἢ φιλευσπλαγχνία σώζονται εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας καὶ ἡ ἀρετὴ ἀνάμεσα εἰς τὸν βόρβορον τῆς Τυραννίας». Ὁ Ἀνώνυμος θυμᾶται τοὺς εὐεργέτες τῆς Φυλῆς, λυπᾶται ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς νοματίσει, μὰ δείχνει ποιά πρέπει νὰ εἶναι τῶν ἀληθινῶν εὐεργετῶν τὰ ἔργα.

Ὁ Ἀνώνυμος ἤθελε νὰ γυρίσει ὅλη τὴν Ἑλλάδα κι' ὅλη τὴν Ὀθωμανικὴ Ἐπικράτεια διὰ νὰ μετρήσει ὁ ἴδιος πρεπούμενα πόσοι σὲ κάθε μέρος εἶναι Ἕλληνες καὶ πόσοι πάλι Τούρκοι. Μὰ τὰ ταξίδια του αὐτά, ποῦ μελετοῦσε νὰ κάμει, δὲν τᾶκαμε μποδισμένος, ὁ Θεὸς ξέρει, ἀπὸ τί «περιστατικά». Ὡστόσο ὁ Ἀνώνυμος μᾶς δίνει στατιστικὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Τούρκικου πληθυσμοῦ σὲ δεκατρεῖς μεγάλες ἐπαρχίες τῆς Βαλκανικῆς: Βλαχία, Μολδαβία, Βουλγαρία, Σερβία, Μπόσνα, Δαλματία, Ἀλβανία, Ἡπειρος, Θεσσαλία, Λειβαδία (sic), Πελοπόννησος, Μακεδονία, καὶ Ρούμελη. Καθὼς ὁ Ἀνώνυμος λογαριάζει, μαζὶ μὲ τοὺς κάτοικους τῶν νησιῶν τῆς Ἀσπρης θάλασσας ὁ πληθυσμὸς τῶν δεκατριῶν ἐπαρχιῶν, ποῦ μνημονέψαμε παραπάνω, εἶναι κάπου 18 μιλιούνια. Ἡ ἀναλογία τῶν Χριστιανῶν ὡς πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς εἶναι ὡς τὸ 115 πρὸς τὸ 29. Ἀπ' αὐτοὺς, ἀφαιρῶντας 15 οἶο, ἄξιοι ν' ἀρματοφορήσουν μπορούσαν νὰ εἶναι 2.156.250 Χριστιανοὶ καὶ 543.750 Ὀθωμανοί. Μὰ αὐτὰ τὰ νούμερα δὲν πιστεύω νὰ πλησιάζουνε πολὺ τὴν ἀλήθεια, κι' ὁ ἴδιος ὁ Ἀνώνυμος μᾶς τὰ δίνει μ' ἐπιφύλαξη.

Σὲ πολλές σελίδες αὐτοῦ τοῦ βιβλίου συναντᾶς, καλέ μου διαβαστή μου, πολλές κατηγορίες, καὶ βρυσιὲς κιόλας, κατὰ τοῦ κλήρου καὶ ξεχωριστὰ τῶν καλογήρων. Εἶναι ὁ Ἀνώνυμος πέρα γιὰ πέρα ἀντικληρικὸς ἀπὸ προσωπικὲς αἰτίες, ὅπως πολ-

λοὶ θέλουν νὰ πιστεύουν; Ὁχι! Ὁ Ἀνώνυμος εἶναι ἀντικληρικὸς ὅσο κι' ὁ Κοραῆς· ὅπως ὁ Πατριάρχης τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων, ἔτσι καὶ ὁ συντάχτης αὐτοῦ τοῦ βιβλίου πιστεύει, πῶς ὁ τότε παντοδύναμος κλῆρος κάποτε-κάποτε ἐμποδίζει καὶ κρύβει τὸ δρόμο τῆς «Ἐλευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων» καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἡ πρώτη μεγάλη αἰτία «ὅπου μέχρι τῆς σήμερον εὕρισκόμεθα ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Τυραννίας¹». Ὁ φιλελεύθερος καὶ πατριώτης Ἀνώνυμος φαίνεται εἶναι φλογερὸς ἀντικληρικὸς, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἄπιστος καὶ ἀντίχριστος, δείχνεται πολὺ περισσότερο ἓνας θεοβούμενος Χριστιανός· δὲν πειράζει τὴν οὐσία τῆς Ὀρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὰ παραστρατήματά της καὶ τοὺς κακοὺς κι' ἀνάξιους λειτουργοὺς της χαντακώνει. Τὰ παζαρέματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματικῶν², τὴν ἀνάμιξη γυναικῶν τοῦ Φαναριοῦ στὰ ζητήματα τῆς Ἱεραρχίας³, τοὺς ἄστοχους ἀφορισμούς⁴, καὶ τὰ συχώρια κάθε ἁμαρτίας μόνο γιὰ λίγα γρόσια, τὴν τεμπελιά, τὴ λαιμαργία⁵, τ' ἀρπαχτικὰ χέρια, τὰ κάλπικα ἅγια λείψανα⁶, τὸ κυνήγι κάθε προκομμένου μετὰ τὴ ρετινιά πῶς τάχατες εἶναι ἄθεος⁷, τὰ ξυλλογήματα τῶν Ἱεροκηρύκων⁸, τὴν δουλοφροσύνην⁹, τὴν ἀγραμματοσύνη καὶ τὴ φιλοχρηματία τῶν κληρικῶν, ποῦναι τὰ τρία πιὸ μεγαλύτερα κουσούρια, αὐτὰ κακίζει ὁ συντάχτης τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας¹⁰. Μὰ σύγκαιρα ὁ Ἀνώνυμος κοιτάζει κ' εὐχεται τὸ διόρθωμα τῆς Ἐκκλησίας μας· προτείνει στὸν τότε Πατριάρχη¹¹, νὰ διαλέξει καλοὺς καὶ σοφοὺς ἀρχιερεῖς, νὰ καταλύσει ὅλα τὰ μοναστήρια, τὴν ἀργία τῶν ἀρίθμητων γιορτῶν, νὰ λιγοστέψει τὶς πολλὰς νηστείες, ν' ἀπαγορέψει τὰ ψευδοθαύματα, νὰ βγάλει ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας τὶς γυ-

1. Σελ. 164 - 197. —2) Σελ. 166 κ. ε. —3) Σελ. 168.

4. Σελ. 173, ὑπόσημ. (α). «Ὁ νῦν Ἰωαννίνων ἔλαβε τὴν αὐθάδειαν νὰ ἀφορίσῃ τὸν ἐνάρετον καὶ φιλόσοφον Κύρ Κοσμᾶ (Μπαλᾶνον) διὰ νὰ μὴν ἠμπόρεσε νὰ τὸν καταπέσῃ εἰς τὰς κακὰς του θελήσεις».

5. Σελ. 173, ὑπόσημ. (β). «Ὁ νῦν Ἰωαννίνων καθὼς ἤκουσα ἀπὸ ἓνα μάρτυρα αὐτόπτην, εἰς τὸ πρόγευμα τρώγει δύο ὀκάδες γιαούρτι, καὶ εἰς τὸ δειλινὸν μιστὴν ὀκάν σαρδέλας ξεκοκκαλιασμένας, τὰς ὁποίας τρώγει μετὰ τὸ χουλιᾶρι».

6. Σελ. 177 κ. ε. (Γιὰ τὶς ἀγυρτίες μετὰ τ' ἅγια λείψανα βλέπε καὶ τὸ Χρονικὸ τοῦ Παναγιῆ Σκουζέ (φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἔκδοσις Γ. Βαλέτα, Ἀθήνα 1948 σελ. 88, § 252 κ. ε.). —7) Σελ. 179 - 180.

8. Σελ. 183, «[ποὺ δὲν] ἀναφέρουσι ποτὲ τὸ ρητὸν «μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος» (ποὺ ὡστόσο τόσες φορές ἀκούστηκε ἀπὸ πολεμάρχους Κληρικούς)». Σελ. 184: «τὶ ἀποκρίνονται οἱ φιλόζωοι καὶ αὐτόματοι ψευδοκλήρυκες; Ὁ θεὸς ἀδελφοί μᾶς ἔδωκεν τὴν τυραννίαν ἐξ ἁμαρτιῶν μας, καὶ πρέπει, ἀδελφοί, νὰ τὴν ὑποφέρωμεν μετὰ καλὴν καρδίαν καὶ χωρὶς γογγυσμόν, καὶ νὰ εὐχαριστηθῶμεν εἰς ὅ,τι κάμνει ὁ θεός». (Πρβλ. καὶ σελ. 185 - 187).

9. Σελ. 183 - 184: «οἱ ἀμαθέστατοι [κληρικοὶ] ἀφοῦ ἀκούσουν [τὴ λέξη] ἐλευθερία, τοὺς φαίνεται μιὰ ἀθανάσιμος ἁμαρτία».

10. Σελ. 164 κ. ε. —11) Σελ. 190 κ. ε.

ναΐκες, δηλαδή τὶς καλόγρηες, γιὰ νὰ «ὀλιγοστεύσουν τὰ ἁμαρτήματα τῶν καλογέρων»¹.

Ἐφοῦ, διαβαστὴ μου, πρόσεξε τὸν ἐξάψαλμο τοῦ Ἀνώ-
 νυμου κατὰ κληρικῶν καὶ καλογέρων, πρόσεξε καὶ τὶ μολογᾷ
 μὲ κατάνυξη ὁ πατριώτης Ἀνώνυμος²: «δὲν εἶναι ὀλίγοι βέβαια
 οἱ ὄντως ἄξιοι εὐλαβείας καὶ τιμεῖς ἱερεῖς, ὡς ἐπὶ παραδείγματι
 ὁ Σεβασμιώτατος καὶ ἐνάρετος ἀγὴρ, ὁ Σοφώτατος λέγω Οἰκο-
 νόμος τῶν Ἰωαννίνων κύρ Κοσμᾶς Μπαλάνου: ὁ ὀσιώτατος καὶ
 Ἐλλογιμώτατος Διδάσκαλος εἰς Κερκύραν κύρ Ἀνδρέας Ἱερεὺς
 [ὁ Ἰδρωμένος] καὶ ἄλλοι πολλοί»³.

Ποιοὺς δεσποτάδες ὁ Ἀνώνυμος πιστεύει πολὺ κακοὺς καὶ
 πεσμένους σὲ θανάσιμες ἁμαρτίες; Σὲ μιὰ ὑποσημείωση τῆς σελ.
 174 διαβάζουμε ἐτοῦτα: «Ὁ Ἄρτης, ὁ Γρεβενῶν, καὶ ὁ Ἰωαν-
 νίνων εἶναι οἱ πρῶτοι προδόται τοῦ Τυράννου (=τοῦ Ἀλῆ
 Πασᾶ) καθὼς ὅλοι τὸ γνωρίζουσι, ὁ ὕστερος ἀπὸ αὐτοὺς ἐκέ-
 τευσεν τὸν τύραννον καὶ ἐκούρευσε τὸν ἐγγονά του ὡς νὰ τοῦ
 ἐγίνετο νουνός, ὁ Ἄρτης ἠπάτησεν καὶ ἐπρόδωσεν τοὺς ἥρωας
 Σουλιώτας εἶναι καὶ οἱ τρεῖς ἀσελγεῖς, ἄσωτοι εἰς ἄκρον...»⁴.
 Ἄς ὀρίσουμε ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ τρεῖς κατηγορούμενοι κι' ἂν
 αὐτοὶ ἦτανε πέρα γιὰ πέρα ἀναμάρτητοι, ὅπως τοὺς θέλουμε
 σύγχρονοὶ μας συγγραφεῖς⁵.

Ὁ Ἱερόθεος⁶, δεσπότης τῶν Γιαννίνων, ἦταν ἀπὸ τὴν Νάξο,
 ἀπὸ καλὴ οἰκογένεια (Γάγος, τὸ παράνομά του) ξάδερφος τοῦ
 περίφημου ἀγιολόγου Νικόδημου, τοῦ Καλυβρούση, τοῦ Ἀγιο-
 ρεῖτη. Ὁ Ἱερόθεος (Γιάννης ἐλεγόταν μὲ τὸ κοσμικὸ του ὄνομα)
 τῷ 1782 ἐγίνε μητροπολίτης Εὐρίπου καὶ τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1792
 τὸν μεταθέσανε στὴ μητρόπολη Γιαννίνων, ὅπου ἔμεινε ὡς τὸ
 θάνατό του (1810). Αὐτὸς ὁ Ἱερόθεος τύπωσε μὲ δικά του ἔξοδα
 στὰ 1804 τὸ «Βιβλίον ψυχωφελέστατον διηρημένον εἰς τρία
 μέρη⁷», ποὺ εἶναι ἔργο τοῦ ξαδέρφου του, τ' ἀληθινοῦ ἀγίου
 Νικόδημου τοῦ Ἀγιορεῖτη, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Ὅμως

1. Σελ. 193. —2) Σελ. 145 κ. ἔ., πρβλ. καὶ σελ. 168.

3. Πρβλ. καὶ σελ. 196: «Μιμηθῆτε τὸν ἀξιάγαστον καὶ ἀληθῆ Ἱερέα καὶ
 ὀπαδὸν τοῦ Χριστοῦ τὸν ἐν Κερκύρα λέγω κύρ Παπ[ᾶ] Ἀνδρέα [Ἰδρωμέ-
 νον]. Γι' αὐτὸν βλέπε ὅσα ἔγραψεν ὁ Ἰω. Ρωμανὸς (βλ. σχετικὰ παρακάτω)

4. Πρβλ. καὶ σελ. 149 (β) καὶ παρακάτω.

5. Π. χ. ὁ Π. Ζερλέντης κι' ὁ σεβ. Ἀθηναγόρας μητροπολίτης Παραμυθιάς
 καὶ Πάργας πρβλ. παρακάτω.

6. Σκεπτικὴ σύγχρονη βιβλιογραφία: Π. Γ. Ζερλέντη, ὁ Ἱερόθεος ὁ ἀπὸ
 Εὐρίπου Ἰωαννίνων καὶ ἡ ἀνασύστασις τῆς μητροπόλεως Κερκύρας, στὸ
 περιοδικὸ τῆς Πόλης «Νέος Ποιμὴν» τόμ. Γ', τεῦχος Ζ' (Γιούλης 1921) σελ.
 409 - 416. Ἀθηναγόρας, Παραμυθίας καὶ Πάργας, «Ἡ Ἐκκλησία Ἰωαννίνων»,
 στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά», τόμ. Γ' (1928) σελ. 3 - 49, ξεχωριστὰ βλ. σ. 41 - 42.

7. Τὸ βιβλίον εἶναι ἕνας μεγάλος ὀδηγὸς γιὰ τὸ μυστήριον τῆς ἑομολόγησις·
 βλ. τὸν «Κατάλογον Γ' σπανίων βιβλίων τῆς Νεολληνικῆς Φιλολογίας πω-
 λουμένων ἐν Ἀθήναις παρὰ Π. Λάμπρω». Ἀθήνα 1870, σ. 46, ἀρθ. 109.